

ВІДГУК

на кваліфікаційну наукову працю

Рейтій Галини Еміліївни

«Демонологічні вірування долинян Закарпаття:

календарно-обрядовий контекст»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (03 – Гуманітарні науки)

6 липня 2026 р.

Актуальність та теоретичне значення теми. Дисертація Галини Еміліївни Рейтій репрезентує собою ґрунтовне етнологічне дослідження, фокусом якого є комплексний аналіз нижчої міфології (демонології) як структурного елемента календарно-обрядового циклу однієї з найбільш самобутніх етнографічних груп Українських Карпат – долинян Закарпаття. На сучасному етапі розвитку української гуманітаристики актуальність означеної проблематики постає у кількох вимірах. По-перше, вона зумовлена настійною потребою остаточної деконструкції та подолання радянських ідеологічних нашарувань і методологічних догм, які впродовж десятиліть маркували народні вірування, релігійний синкретизм та магічно-апотропеїчні практики як «забобонні рудименти» або «пережитки минулого», що підлягали соціокультурному викоріненню.

По-друге, в умовах інтенсивної глобалізації, масової урбанізації, трансформації традиційного сільського укладу та агресивних інформаційних впливів відбувається стрімке розмивання локальних ідентичностей. Носії автентичної міфологічної традиції відходять у засвіти, через що унікальні пласти усної культури безповоротно втрачаються. У цьому контексті праця Г. Е. Рейтій виконує першорядну місію наукової фіксації, систематизації та теоретичної ревіталізації світоглядних констант українців Закарпаття.

Теоретичне значення рецензованого проєкту полягає у доведенні того, що народна демонологія долинян не є хаотичним чи статичним конгломератом

ірраціональних фобій архаїчної людини. Навпаки, авторка переконливо експлікує її як складну, гнучку, логічно впорядковану інформаційно-регулятивну систему, котра історично структурувала побутове, соціальне, психічне та господарсько-економічне життя сільського соціуму. Дослідження світогляду долинян, які віками мешкали у специфічному поліетнічному ареалі та зазнавали тривалих центральноевропейських культурних дифузій, дозволяє суттєво розширити наукові уявлення про адаптаційні механізми загальноукраїнської етнокультурної моделі та її регіональні модифікації.

Джерельна база дослідження. Безперечною й фундаментальною перевагою праці є її репрезентативна джерельна база, що базується на засадах первинності та автентичності. Дисертанткою залучено колосальний масив різнопланового матеріалу. Особливу цінність становлять особисті польові матеріали авторки, зібрані під час експедицій упродовж тривалого хронологічного зрізу у понад десятках населених пунктів Берегівського, Мукачівського, Тячівського, Ужгородського та Хустського районів Закарпатської області. Ці записи свідчать про високий рівень польової культури здобувачки та її вміння працювати з етнофорами в умовах згасання традиції.

Окрім власних польових зборів, Г. Е. Рейтій критично опрацювала та інтегрувала у корпус дослідження неопубліковані матеріали Архіву Лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (АЛЕФК), а також фольклорно-етнографічні колекції Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Залучення такого широкого спектра архівних та першоджерельних матеріалів дозволило забезпечити високий ступінь вірогідності наукових висновків.

Методологічна матриця розвідки. Методологічний апарат дисертації відзначається зрілістю, комплексністю та виразним міждисциплінарним характером. Авторка успішно синтезувала класичні етнографічні інструменти (тривале польове спостереження, глибинне інтерв'ювання, верифікація даних) із сучасними загальнонауковими та спеціально-історичними методами теоретичного рівня.

Зокрема, застосування структурно-семантичного аналізу дозволило деконструювати міфологічні наративи на рівні базових семантем, виявивши їхні глибокі світоглядні коди. Компаративно-історичний метод дав змогу простежити генезис окремих персонажів у порівнянні з іншими карпатськими етнографічними групами (гуцулами, бойками, лемками) та сусідніми народами. Метод історико-етнографічної реконструкції дозволив відтворити цілісну картину функціонування демонарію в межах календарного року, показавши динаміку переходів персонажів із латентного стану в активний.

Основний зміст та наукові результати роботи. Структура дисертації підпорядкована суворій логіці наукового пошуку і складається зі вступу, чотирьох розгалужених розділів, висновків, списку використаних джерел та інформативних додатків.

У *першому розділі* – *«Теоретичні основи розвідки»* – Г. Е. Рейтій здійснює масштабний критичний огляд наукового доробку попередників. Вона детально аналізує класичні праці В. Гнатюка, Ф. Потушняка, М. Тиводара, а також сучасні розвідки В. Галайчука, І. Чеховського, В. Короля та інших дослідників. Авторка не просто перелічує праці, а класифікує їх за концептуальними підходами, виявляючи лакуни, які й заповнює її дисертація. Тут же чітко дефіновано понятійно-категоріальний апарат, розмежовано терміни «нижча міфологія», «демонологічний персонаж», «лімінальність» та обґрунтовано календарно-центричний підхід до класифікації матеріалу.

Другий розділ – *«Напівдемонічні істоти у зрізі календарної ритуалістики»* – присвячений детальному розгляду найбільш антропоморфізованого та функціонально активного сегмента закарпатського демонарію. Особливий науковий інтерес викликають підрозділи, де авторка реконструює народні методи розпізнавання відьом під час сакрально маркованих періодів (хронотоп великих церковних свят, днів сонцестояння та постів). Здобувачка глибоко аналізує систему превентивних дій, спрямованих на захист головних ресурсів селянського двору – молока, худоби, врожаю, здоров'я дітей, детально описуючи семантику апотропеїв (часник, залізо, свячена сіль, мак-видюк).

У третьому розділі – *«Нечиста сила у контексті календарної обрядосфери»* – у фокусі дослідницької уваги опиняються образи чорта, лісових, водяних та скарбоохоронних духів. Авторка на багатому фактологічному матеріалі демонструє явище релігійного синкретизму, виявляючи, як дохристиянські уявлення про стихійні сили природи трансформувалися під впливом християнської дуалістичної концепції боротьби добра і зла. Переконливо проаналізовано міфоритуальні сюжети про вирощування «домашнього чорта» (хованця) із курячого яйця-зноска, що розкриває прагматичний характер взаємодії людини з потойбіччям.

Четвертий розділ – *«Календарні уявлення, звичаєві практики та обрядовість у контексті демонологічних вірувань маністичної генези»* – демонструє високий рівень аналітики у сфері культу предків та уявлень про смерть. Г. Е. Рейтій детально досліджує хронологічні точки активації душ померлих (Святвечір, Провідна неділя, Русальний тиждень). Окрему увагу приділено категоріям «нечистих» померлих – потерчат, самогубців, упирів («ходячих мерців»), які порушували кордон між світами й вимагали особливих обрядів нейтралізації. Невід’ємною частиною розділу є аналіз образу домовика як доброзичливого маністичного духа-охоронця роду, чиї функції актуалізувалися під час зимового новоріччя.

У загальних висновках дисертації узагальнено та систематизовано результати дослідження. Авторка робить важливий теоретичний висновок про нерівномірність процесів деструкції міфологічної пам’яті: якщо вірування про босоркань та поминальні практики Зелених свят демонструють високу живучість, то образи лісовиків, русалок та упирів зазнали суттєвої редукції, перейшовши з розряду актуальної віри у сферу казкового чи реліктового фольклору.

Наукова новизна та практичне значення результатів. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше в українській етнологічній науці здійснено цілісну, системну історико-етнографічну реконструкцію демонологічних вірувань долинян Закарпаття не як ізольованих персонажів, а

крізь призму їхньої функціональної прив'язки до календарно-обрядового річного кола. Введено в обіг колосальний обсяг нових польових джерел.

Практичне значення дисертації виходить далеко за межі суто академічного середовища. Отримані результати вже інтегруються у креативні індустрії та музейну практику (зокрема, при оновленні експозицій ужгородського скансену), використовуються при розробці регіональних екскурсійних маршрутів («Любовна магія Закарпаття», «Демонологічна мандрівка ужгородським скансеном», «Обереги в традиціях Закарпаття») та спецкурсів для студентів гуманітарних факультетів, що сприяє комерціалізації та збереженню нематеріальної культурної спадщини.

Зауваження та побажання. Попри загальну високу оцінку, методологічну зрілість, фундаментальність та безперечну наукову цінність рецензованої кваліфікаційної праці Г. Е. Рейтій, аналіз тексту дозволяє виявити певні слабкі сторони та дискусійні моменти, які потребують виправлення, доопрацювання або додаткового наукового обґрунтування:

Відсутність картографування та візуалізації міфологічних ареалів. Дисертація Г. Е. Рейтій містить величезну кількість унікальних локальних назв демонічних істот, специфічних номінацій магічних дій та обрядових атрибутів, притаманних окремим мікрорегіонам (наприклад, Мараморощині, Боржавщині, Ужанщині). Наявність додатків зі світлинами є позитивним моментом, але текстовий опис географічного поширення вірувань сприймається важко.

Певним недоліком роботи є повна відсутність картографічного матеріалу. Роботу суттєво прикрасило б і підняло на вищий науковий рівень укладання лінгво-етнографічних або тематичних карт Закарпатської області із нанесеними ареалами побутування тих чи інших демонологічних номінацій або типів апотропейних практик. Це дозволило б наочно побачити внутрішні кордони етнографічної групи долинян та точки її розмивання на межі з гуцулами чи бойками.

Відчувається певний дисбаланс у теоретичному осмисленні гендерного аспекту вірувань. При аналізі образу відьми-босоркані у розділі 2 авторка наводить унікальний польовий матеріал щодо жіночої магії, проте практично

повністю ігнорує теоретичні напрацювання сучасної антропології та етнології у сфері гендерних студій та антропології насилля.

Можна було глибше концептуалізувати, чому саме жіночий образ у демонології долинян зазнав найбільшої демонізації та соціального осуду. Варто було залучити сучасні теорії «полювання на відьом» та патріархального устрою традиційного суспільства, щоб пояснити соціально-психологічні причини маргіналізації жінок-знахарок або самотніх жінок у сільських громадах Закарпаття. Це додало б роботі сучасної теоретичної актуальності.

Загальний висновок. Кваліфікаційна наукова праця Рейтій Галини Еміліївни «Демонологічні вірування долинян Закарпаття: календарно-обрядовий контекст» є самостійним, завершеним, глибоким та оригінальним монографічним дослідженням. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, містить суттєву наукову новизну та розв'язує важливе наукове завдання в межах етнологічної науки та історичного краєзнавства України.

За обсягом та якістю отриманих результатів, рівнем наукового узагальнення, багатством залучених джерел та кількістю публікацій у провідних фахових виданнях, дисертаційне дослідження повністю відповідає всім чинним вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Міністерством освіти і науки України та Кабінетом Міністрів України, що висуваються до робіт такого рівня.

Її авторка, Рейтій Галина Еміліївна, безумовно заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (03 — Гуманітарні науки).

Кандидат історичних наук,
незалежний дослідник

Василь КОРОЛЬ